

Лучик А., Антонова О., Дубровська І.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ СЛОВНИК ЕКВІВАЛЕНТІВ СЛОВА

К. : Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.

В останні 10–15 років актуалізувалася робота над укладанням двомовних українсько-польських або польсько-українських словників, що виходять друком як у Польщі, так і в Україні. Це передусім типові тлумачні словники¹, а також спеціалізовані дво-, тричи навіть п'ятимовні словники². Однак до цього часу загалом відсутній українсько-польський чи польсько-український фразеологічний словник. Перша спроба створення українсько-польського фразеологічного словника — це підручник «Українська фразеологія: теорія, вправи, тести, словник» (для студентів української філології; за наук. ред. Т. Космеда. — Познань, 2011. — 190 с.), укладачами якого є Т. Космеда, Л. Малецький, Т. Осипова, М. Четирба, О. Ерделі. У цьому підручнику міститься тлумачний українсько-польський перекладний фразеологічний словничок навчального типу, укладений за тематичним принципом, що репрезентує понад 700 одиниць.

Однозначно великим успіхом українсько-польської лексикографії є «Українсько-польський словник еквівалентів слова» (К., 2011), укладений А. Лучик, О. Антоновою, І. Дубровською, що започатковує низку праць із російсько-польської та польсько-української ідіоматики, потреба в яких, безперечно, давно вже існує. Отже, актуальність рецензованого словника не викликає сумніву.

Ідея створення зазначеного словника належить А. Лучик. Як зауважено в Передмові, він є «продовженням спостережень над явищами перехідності в мовній системі. Порівняно з попередніми “Російсько-ук-

раїнським та українсько-російським словником еквівалентів слова” А. Лучик (К., 2004) та “Словником еквівалентів слова української мови” А. Лучик (К., 2008), в зазначеній роботі упорядковані найуживаніші еквіваленти слова української мови і подані їхні польські відповідники» (с. 4). Як бачимо, «Українсько-польський словник еквівалентів слова» є наслідком багатолітніх дослідницьких міркувань А. Лучик, її теоретичних напрацювань, що зрештою успішно зреалізувалося у відповідній лексикографічній продукції, до роботи над якою були залучені О. Антонова та І. Дубровська.

Виданню словника сприяли Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія» та Інститут славістики Польської Академії наук, що засвідчує академічний характер словника, хоч унікальність цієї праці робить її корисною не лише для академічних мовознавців, а й для тих, хто вивчає українську й польську мови. Без сумніву, крім наукових працівників, цей словник стане в нагоді студентам-славістам, викладачам, перекладачам та всім пересічним користувачам української й польської мов, усім, хто бажає вдосконалити своє мовлення.

Наголосимо, що найбільшим достоїнством зазначеного видання є те, що це перший у вітчизняній і польській лінгвістиці словник, у якому репрезентовано особливий — синкретичний тип мовних одиниць, що посідають проміжне місце в системі фразеологізмів, словосполучень і слів. Відомо, що сам процес виокремлення таких синкретичних одиниць є проблемним. А в словнику не лише подано ці одиниці в проекції на систему української мови, але ще здійснено їхній переклад, дібрано польські еквіваленти.

Репрезентовані в словнику одиниці є еквівалентами нарізно оформлених прислівників, займенників, прийменників, сполучників, вигуків, стійких сполук із несформованою частинимовною належністю. Роль цих мовних одиниць у повсякденній комунікації надзвичайно велика, оскільки вони є носіями не лише відповідної семантики, але передусім прагматики, що специфічно виявляється в кожній національній мові, її дискурсі.

¹ Jurkowski M., Nazarek B. Mały słownik ukraińsko-polski i polsko-ukraiński. — Warszawa, 1998. — 936 s.; Iwczenko A. Słownik ukraińsko-polski. — Lublin, 2003. — 864 s.

² Kononenko I., Mytnik I., Wasiak E. Słownik tematyczny polsko-ukraiński. — Warszawa, 2010. — 550 s.; Śpiwak O., Jurkowski M. Ukraińsko-polski słownik syntaktyczny. — Warszawa, 2003. — 340 s.; Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів. — К., 2008. — 344 с.; Domagalski S. Praktyczny słownik polskorozyjsko-ukraiński. — Warszawa, 2000. — 656 s.; Левченко О. Українсько-польсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь. — Л., 2011. — 748 с.

Такі одиниці в науковій літературі називають «словами-зв'язками», «структурними словами», «дискурсивними словами». Зазначені одиниці виконують у комунікації важливі прагматичні функції. Якщо в мовознавстві теорія дискурсивних слів частково описана, є значні практичні напрацювання в цій сфері, що зафіксовано в спеціальних лексикографічних виданнях³, то в українському мовознавстві ця проблема лише починає розроблятися, передусім у працях А. Лучик та її лінгвістичної школи.

У процесі функціонування дискурсивні слова мають здатність постійно трансформуватися в інші частини мови, що засвідчує й рецензований словник. У мовознавстві існує традиція називати такі трансформовані форми альтернантами, а процес переходу окремих форм однієї частини мови в іншу чи набуття відповідних нових смислів — альтернацією. Особлива природа значення цих одиниць пояснюється наявністю саме прагматичного значення, що витісняє семантичне, денотативно-сигніфікативне. Отже, такі слова мають «хамелеонівську вдачу» і цілком залежать від контексту. При цьому в тексті (дискурсі) вони виконують особливу функцію вираження ключового смислу.

Зазначене явище ґрунтується на одному з основних положень мовознавства, яке вперше виокремив і схарактеризував В. фон Гумбольдт, а саме: на розумінні мови як діяльності. В еволюційній теорії Гумбольдта мова розвивається стихійно як природний організм. Мовотворчий процес репрезентує стихійну масову діяльність поколінь. Поступ у мові є виявом творчого начала народного духу. Кристалізація попередньої мовотворчої діяльності, накопичення її результату формує та вдосконалює структуру мови, плідно переломлюючи в мовній тканині особливості національної самосвідомості й світосприйняття на кожному історичному етапі розвитку народу, нації. Унаслідок безконечних перетворень і прирощення смислів мова збагачується змістом, удосконалюється структурно, розвиває свої функції. Власне, окреслене явище й демонструє словник еквівалентів слова, що репрезентовано в проекції на дві споріднені лінгвокультури, які мають специфічні відмінності. Рецензований словник дає змогу побачити не лише відмінне у функціонуванні структурних слів, а й виявити подібне, що потребує певного пояснення для розвитку мовознавчої науки. Як бачимо, слов-

ник має великі потенції щодо розвою лінгвістичної теорії.

Сказане дає змогу окреслити й перспективу цього словника, що, можливо, знайде втілення під час його наступних (у чому немає сумніву) перевидань, — моделювання прагматичного значення з урахуванням відповідних функцій, які виявляються в дискурсивному просторі.

Словник має загалом традиційну структуру. У Передмові йдеться про його актуальність, мету й завдання, теоретичну базу (названо подібні словники, що існують у слов'янській лексикографії на сьогодні — «Словарь эквивалентов слова» Р. Рогожникової, М., 1991; її ж «Толковый словарь сочетаний, эквивалентных слову», М., 1993). Крім того, подано авторське уточнення визначення поняття «еквівалент», яке належить Р. Рогожниковій. Погоджуючись із тим, що еквіваленти слова (ЕС) — це сполуки, що характеризуються стійкістю, єдністю значення, здебільшого постійною, незмінною формою і в мовленнєвому потоці є цілісною одиницею також за наголосом — переважно мають один словесний наголос, А. Лучик доповнює цю дефініцію слухачами заувагами про те, що «еквіваленти слова характеризуються неморфологічними способами творення, застосування яких відбувається за чітко встановленими в мові схемами» (с. 4). А це й означає, що окреслені одиниці виконують чітко визначені прагматичні функції. У Передмові надано інформацію щодо специфіки відтворення зазначених одиниць у тлумачних словниках української й польської мов, зокрема фразеологічних і орфографічних (с. 3–5). Параграф «Структура словника» декларує, що зазначений словник містить «найпоширеніші одиниці української мови цього типу та їхні відповідники в польській мові» (однак, очевидно, варто було надати інформацію про їхню кількість), вказано на спосіб розміщення матеріалу — алфавітний, що цілком виправдано (с. 5). У параграфі «Реєстр словника і його впорядкування» зазначається, що в словнику подано орфоепічні (акцентні і фонематичні), морфологічні (показники форм відмінкових закінчень, категорій роду та числа, суфіксальні морфеми) та пунктуаційні (наявність-відсутність коми) варіанти, а також факультативні компоненти структури еквівалентів слів (с. 5–6). Параграф «Граматична інформація» містить дані щодо ремарок морфологічного й синтаксичного характеру, йдеться про структуру ЕС, наголошено, що «у складі еквівалентів слова фіксуються одиниці, котрі не можна співвіднести з будь-якою частиною мови. У цьому випадку класифікаційною ознакою є їхня синтаксична

³ Див., зокрема: Объяснительный словарь русского языка : Структурные слова: предлоги, союзы, частицы, междометия, вводные слова, местоимения, числительные, связочные глаголы / Ред. В. В. Морковкин. — 2-е изд., испр. — М., 2002. — 432 с.

функція. До таких одиниць належать, наприклад, еквівалентні слова, що функціонують тільки як компоненти присудка: ПІД СТАТЬ у ролі присудка; ПО СИЛІ у ролі присудка; У ЗГОДІ у ролі присудка. Істотною за кількісним складом групу еквівалентів слова становлять вставні конструкції, які теж внесені до реєстру словника: НА ЖАЛЬ у ролі вставного слова; ЯК НА БІДУ у ролі вставного слова» (с. 7). Власне, два останні постулати вимагають роздумів. Якщо не можна послідовно визначити морфологічну належність, і цей параметр замінюється характеристикою виконання відповідних синтаксичних функцій або вказівкою на статус щодо вияву в контексті категорії модальності, то чи не варто замість цієї інформації подати таку, що була б константною для всіх розглядуваних одиниць, уніфікувала б їхній статус, чітко його окресливши. Як видається, таким параметром може стати вказівка на прагматичні функції. Так само і вияв інтонаційних конструкцій, про що йдеться в цьому параграфі, потребує визначення комунікативних інтенцій (прагматики). Спосіб подання омонімів і слів-аналогів інших частин мови не викликає застережень (с. 7–8). Інформація, подана в параграфі «Стилістична характеристика», добре продумана і є особливо цінною для репрезентації особливостей дискурсивної практики (с. 8–9). Параграф «Семантична характеристика», до речі, вже частково містить вказівку й на подання прагматичної інформації, яку добре було б розширити відповід-

ною параметризацією, пор.: З ПОЖИВОМ аналог прислівника (відчуваючи, виражаючи здивування). У дужках міститься прагматична інформація, що абсолютно виправдано (с. 9). Далі йде інформація про «Перекладну частину словника» (с. 9–10), «Приклади-ілюстрації» (с. 10–11) та «Умовні скорочення». Останній допоміжний складник, що міститься в кінці словника, — «Літературні джерела словника»: для ілюстративного матеріалу лексикографи використали матеріал, що репрезентує найпоширеніші види дискурсивної практики українців і поляків, які реалізовані в їхньому художньому й публіцистичному мовленні (с. 307–311). Основний масив словника — лексикографічні статті (с. 13–306). Дещо дивує, що в словнику не зазначено Зміст.

На наш погляд, можна було вказати на запозичення в системі еквівалентів слів, зокрема виявити й полонізми.

Отже, українська наука збагатилася новаторською працею, що є значним внеском не лише в розвиток теорії і практики лексикографії, але й у розвиток теорії мовознавства загалом, що викликає абсолютне схвалення, а висловлені міркування є радше побажанням стосовно можливостей удосконалення словника, ніж критичними зауваженнями.

Т. КОСМЕДА
(Познань, Польща)